

HOLMI

XX. évfolyam 4. szám

2008. április

Szerkeszti: Réz Pál (főszerkesztő),
Radnóti Sándor (bírálat), Várady Szabolcs (vers), Závada Pál (széppróza),
Fodor Géza, Szalai Júlia, Voszka Éva

Szerkesztőbizottság: Bodor Ádám, Dávidházi Péter,
Göncz Árpád, Kocsis Zoltán, Lator László,
Ludassy Mária, Nádasy Ádám, Rakovszky Zsuzsa.
Tördelőszerkesztő: Környei Anikó. A szöveget gondozta: Zsarnay Erzsébet

---

TARTALOM

- Ferencz Győző*: Nemes Nagy Ágnes hátrahagyott
írásai elé • 427
- Nemes Nagy Ágnes* hagyatékából (I) (Közzéteszi
Ferencz Győző) • 430
- Szép Ernő*: Natália (IV) (Közzéteszi *Vida Lajos*) • 443
- Balla Zsófia*: A nyár barlangja • 461
- Rakovszky Zsuzsa*: Maia fátyla • 464
- Fischer Mária*: Itt állok feketében • 484
Nélküled • 485
Gyász • 485
- Székeley Szabolcs*: Farkast kiáltó fiú
a tengerpartra megy • 486
A próbálgatás balladája • 488
- Bartók Imre*: Az Orpheusz-motívum
Paul Celannál • 489
- Sárándi József*: Tollrajz • 501
Válasz hasonlatodra • 501
- Jónás Tamás*: önérdék nélkül • 502
A félelemről • 503
- Bajtai András*: Amiért jönnek • 504
- Varga Mátyás*: hallásgyakorlatok 7–11 • 506
- Schauschitz Attila*: Marlowe szerint az élet • 509
- Falcsik Mari*: Anyám • 523
Remény • 524
Alkalmi • 524
- Bódis Kriszta*: Nyolcadik part: Katherine Mansfield • 525
- Fisli Éva*: Úrnő ír (Margaret Atwood verseihez) • 526

- Margaret Atwood*: A Kirké/Sárversek-ciklusból • 529
 Mi/Nem (*Fisli Éva fordításai*) • 531
Mesterházi Mónika: Robin, mint vörösbegy? Kulturális
 és nyelvi különbségek – valódi szöveg
 fordításakor (angol nyelvből) • 533
Centauri: *Accipiter sapiens* • 540
Mohácsi Sándorné: Réti ékek • 543

FIGYELŐ

- Vári György*: Ameddig élünk (Konrád György:
 A látogató) • 546
Szegő János: Részben egész (Egészrész – Fiala
 költők antológiája. Szerkesztette
 k.kabai lóránt) • 549
Deczki Sarolta: Egy családregény kezdete (Oravecz Imre:
 Ondrok gödre) • 556
Radics Viktória: A négy elem (Farkas Péter:
 Nyolc perc) • 560
Wilheim András: Egy felesleges könyv (Mészöly Miklós:
 Műhelynaplók) • 564
Ullmann Tamás: A megtalált tapasztalat könyve
 (Tengelyi László: Tapasztalat
 és kifejezés) • 566
Hernádi Miklós: Az avantgárd, amely avantgárd maradt
 (Gyűjtemények Budapesten
 és Bécsben) • 570
Pintér Tibor: Az erotika regiszterei (Veszedelmes
 olvasmányok. Erotikus illusztrációk
 a 18. századi francia irodalomban) • 574

- A *Holmi* postájából
Ferdinandy György levele • 578
Beck András: Írók az antikváriumban • 578

Megjelenik havonta. Felelős kiadó: Réz Pál. Vörösmarty Társaság
 Levélcím: HOLMI c/o Réz Pál, 1137 Budapest, Jászai Mari tér 4/A
 Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok
 Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág
 Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
 Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál
 (Bp. VIII., Orczy tér 1. Tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp. 1900)
 További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu
 Előfizethető még postai utalványon Závada Pál címén (1092 Budapest, Ráday u. 11–13.)
 Előfizetési díj fél évre 2500, egy évre 5000 forint, külföldön 50, illetve 100 euró
 Tördelte: Kardos Gábor. Nyomtatta az ADUPRINT Kft. Vezető: Tóth Béláné

A HOLMI honlapja: www.holmi.org

ISSN 0865-2864

Ferencz Győző

NEMES NAGY ÁGNES HÁTRAHAGYOTT ÍRÁSAI ELÉ

Nemes Nagy Ágnes rendkívüli igényességgel szűrte meg, hogy mit enged írásaiból nyilvánosság elé. Élete végén sajtó alá rendezett összegyűjtött versei például, amelyek közül gondosan kirostálta zsengeit, alig több mint kétszáz oldalon elfértek. Ő természetesen nem volt boldog ettől. Mint az itt közölt két írásában is elmondja, teljesítményét foghíjasnak érzi, úgy véli, saját lehetősége alatt tudott csak teljesíteni. Kedvezőbb külső körülmények között „nyilván telt volna belőlem háromszor annyi vers”, írta KŐ ÉS HIÚSÁG című, most előkerült feljegyzésében 1958-ban, az ötvenes évek rákényszerített hallgatása után; és az 1986-ban papírra vetett KUDARC, SIKER-ben sem látta másként a helyzetét: „legfeljebb negyedét tudtam létrehozni annak, amit tudtam volna”. Ugyanezt a kételety egy másik, összegyűjtött prózai írásai között már megjelent hagyatéki írásában, A LYUKAS ÉLETMŰ című rövid feljegyzésében is megfogalmazta.* Életében úgy tűnt, műveinek elsősorban nem jellegét, hanem terjedelmét ez a szigorú kettős szorítás formálta ki. Mennyiségre valóban nem sok, mégsem nevezném szikárnak. Bár költői életműve gyerekverseivel együtt is alig százötven darabból áll, költeményei a szó esztétikai értelmében nagyon érzékiek. Prózai írásainak, esszéinek modalitása pedig, éles ellentétben a maga által is hangoztatott tárgyiaságával, szinte tüntetően személyes, ami átetszően tiszta fogalmazását érzékletesen teltté teszi. A pontosság nem azonos a szűkszavúsággal. Élete végén néhányszor nekem is beszélt erről. Keserűen jegyezte meg a maga jellegzetes hanghordozásával, hogy írhatna ugyan „versikéket-bersikéket”, de minek. Ekkor is csak ugyanazt mondta, mint a már idézett, harminc évvel korábbi KŐ ÉS HIÚSÁG-ban: „Írok jobbakat, mint eddig? Nem valószínű.” Más alkalommal pedig azt kérdezte, el tudom-e képzelni, milyen nehéz volt ötven fölött nekilátni és megírni azokat az esszéket, amelyeket a „kutya se kért”. Valószínűleg nem tudta, és ha mondták neki, nem hitte el, hogy az 1970-es években sokan az ő esszéinek a kedvéért vették meg és féltve őrizték azokat a folyóirat számokat, amelyekben megjelentek.

Ehhez képest meglepetést, sőt valóságos irodalmi szenzációt okozott, amikor halála után irodalmi hagyatékából versek és esszék egész sora került elő. Először 1995-ben, majd többször, 2003-ban pedig javított-bővített formában megjelent ÖSSZEGYŰJTÖTT VERSEI-ben** költői életművének terjedelme hátrahagyott verseivel megkétszereződött. Ezeket a verseket aligha óhajtotta nyilvánosság elé bocsátani, de meg sem semmisítette őket, és ezekből a gyakran naplószerű, töredékes, valóban nem végső megformáltságra törekvő művekből kiderült, hogy az új versekkel oly ritkán jelentkező költő szinte folyamatosan írt, méghozzá többször is megfogalmazott poétikájával ellentétben mélyen személyes verseket, és olyan remekműveket hagyott az utókorra, mint az ISTENRŐL (HIÁNYBETEGSÉGEINK LEGNAGYOBBIKA).

* Nemes Nagy Ágnes: AZ ÉLŐK MÉRTANA. Osiris, 2004. II. kötet, 185. o.

** Nemes Nagy Ágnes: ÖSSZEGYŰJTÖTT VERSEI. Második, javított kiadás. Osiris, 2003.

Nemcsak verseket, hanem esszéket, feljegyzéseket, vázlatokat, útirajzokat, életrajzi írásokat is nagy számban hagyott hátra, számukat nem is lehet még pontosan felbecsülni. Könyvnyi terjedelmű amerikai útinaplója külön kötetben is megjelent, kisebb írásaiból egy tucatnyi látott napvilágot különböző folyóiratokban, majd összegyűjtött prózai írásai között további kéttucatnyi írás jelent meg. Nemes Nagy Ágnes hátrahagyott és életében kiadott prózai írásainak a hangja között nincs olyan drámai ellentét, mint a versek esetében. Hangütésük ugyanaz, mint amit a megjelent írásokból ismer az olvasó.

Legfeljebb, mivel nem szánta nyilvánosság elé bocsátani, vagy mert első kidolgozások, indulatosabbak. Erre két példát hoznék. Az EGY KRITIKÁRA című feljegyzésben igen indulatosan ítéli meg Ágoston Vilmosnak az ÚJHOLD-ÉVKÖNYV 1987/1-es számáról megjelentetett kritikáját;* azonban ebben az esetben feltehetőleg az évtizedek során felgyűlt keserűség nagyította fel szemében a bírálót valamely félreérthetően megfogalmazott állítását. A NÉPIEK című esszében pedig évtizedek távolából is felháborodva emlékezik vissza az Illyés Gyulánál tett 1951-es látogatására, melynek során a kétségbeesett fiatal költő kérdésére, hogy mit tegyen a fenyegető politikai légkörben egy „polgári költő”, Illyés azt felelte: „*A polgári költő akassza föl magát.*” Nincs kétségem, hogy a párbeszéd valóban így hangzott el. Azt azonban nem tudhatjuk, mi játszódott le a legendásan ravasz, a kényes helyzeteket illékony ügyességgel kikerülő – a háború előtt az irodalmi életben „füst”-nek nevezett – Illyés agyában. Gúnyolódott, provokálni akart, esetleg maga tartott provokációtól, vagy egyszerűen csak idegesítette a megrémült fiatal költő, akinek egzisztenciális félelmeit nem óhajtotta magára venni? Bármelyik is igaz, az bizonyos, hogy Illyés kevés empátiát mutatott, és ezzel életre szóló sebet ejtett Nemes Nagy Ágnesen.

Ezek az írások vagy azért maradtak hagyatékban, mert politikai okból nem is gondolt arra, vagy nem tartotta volna szerencsésnek, hogy közreadja őket (ilyen a NÉPIEK című írás vagy a Cs. Szabó Lászlóról szóló CsÉ), vagy túlságosan személyesek, magánéleti eseményekkel foglalkoznak (mint a KŐ ÉS HIÚSÁG, a KUDARC, SIKER, az 58. AUGUSZTUS, SZIGLIGET vagy a [NÉPI SZÜRREALIZMUS], A SZERELEMRŐL), vagy pedig csak egy ötletet vetett gyorsan papírra, és nem dolgozta ki annyira, hogy saját mércéje szerint kész írásműnek tekinthesse őket (mint az AVANTGÁRD, az EXTÁZIS, a MEGBOCSÁTÁS, a SZERELEM, NEMISÉG esetében).

Ezek a szempontok persze keverednek is. A gimnáziumi barátnőjéről, Porgesz Borbáláról szóló írás élén a LÁTKÉP GESZTENYEFÁVAL című könyvének tartalmi vázlata olvasható. Feltételezhető tehát, hogy az írást a kötetbe szánta, de valami okból végül mégsem dolgozta ki végleges formában. A Porgesz Juciról írt feljegyzés viszont politikailag is kényes volt, de olyan, közlőjére nézve kényes természetű személyes adatok vannak benne, amelyeket annak életében semmiképp sem akarhatott megjelentetni. Mai szemmel olvasva csak sajnálni lehet, hogy Száraz György EGY ELŐÍTÉLET NYOMÁBAN című, az antiszemizmussal foglalkozó könyvére írt reflexióit nem dolgozta ki. De egyrészt Nemes Nagy Ágnes akkor már rég nem írt könyvkritikát, másrészt meg szokimondó fogalmazásmódja és egész felfogása eltért attól, ahogyan erről a kérdésről akkoriban nyilvánosan meg lehetett szólalni. És bár talán megtehetette volna, aligha akart viták keresztútjába kerülni.

A [BESZÁMOLÓ EGY MESZKALIN-KÍSÉRLETRŐL] című írás egyértelműen nem a nyilvánosság számára készült. A hatvanas évek elején Nemes Nagy Ágnes részt vett egy kísér-

* *Magyar Nemzet*, 1987. július 20. 6. o.

letben, amelynek során a meszkalin hatását figyelték meg a kísérleti alanyokon. De erről készített beszámolója, mivel az ún. költői működéssel is foglalkozik, ha nem mérhető is Thomas de Quincey, Charles Baudelaire vagy Aldous Huxley könyvnyi beszámolóihoz (hiszen Nemes Nagy Ágnes – az ő kiterjedt tapasztalataikkal ellentétben – mindössze néhány órán át figyelhette meg magán egy tudatmódosító szer hatását), mégis érdekes adalék ahhoz, hogy gondolkodott az ihletről, az ihlet mesterséges serkentéséről és a költői alkotás tudati ellenőrzéséről. Nyilvánvaló, hogy az EGY KRITIKÁRA című írást sem a nyilvánosságnak szánta. Bár mindig is foglalkoztatták a műveiről szóló kritikák, jól tudta, kritikára nem illik válaszolni. Ezt az írást azonban egy szerkesztőségi ülésen sokszorosítva átadta az ÚJHOLD-ÉVKÖNYV szerkesztőinek, és véleményüket kérte róla.

Van az írások között vázlat is. A SZERB ANTAL (TÉVÉ) című írás, mint a szöveghez fűzött megjegyzésből kiderül, egy meg nem valósult tévéfelvétel „forgatókönyve”. A MEGJEGYZÉSEK pedig vázlatosságában is érdekes adalék ahhoz, hogyan – milyen alaposan – készült egy-egy interjúra. Az írás eleje mintha azt mutatná, hogy az *Élet és Irodalom* 1967. május 13-i számában megjelent, TÁRSALKODÁS ERRŐL-ARRÓL című interjúra készült vele.* De ebben a Mezei Andrással folytatott beszélgetésben kevesebb témát érintenek. Viszont az interjúban nem érintett, de a vázlatban szereplő kérdéseket különféle esszéiben és interjúiban többször is körüljárta.

Végül a „BÜSZKE MAGYAR VAGYOK ÉN, KELETEN NŐTT TÖRZSÖKE FÁMNAK” című írás Nemes Nagy Ágnes egyik utolsó prózai feljegyzése, halála előtt néhány hónappal készült. Ha akarta volna, se tudta volna már kidolgozni. Mindenesetre itt is olyan tárgyról írt, amelynek többször nekirugaskodott, és amelyről igen határozott véleményét számos interjúban fejtette ki, azonkívül az először itt közreadott A NÉPIEK című írásában is érinti. Persze jellemző a korra, a rendszerváltás éveire, hogy a nagybeteg költő utolsó megnyilatkozásainak egyikében fontosnak tartotta visszatérni ehhez a kérdéshez.

A hagyatékból most előkerült írások tematikailag két nagyobb csoportra oszthatók. Az egyikben általános vagy konkrét irodalmi, politikai, irodalompolitikai vagy erkölcsi kérdésekről beszél, ide tartozik A NÉPIEK, a „BÜSZKE MAGYAR VAGYOK ÉN, KELETEN NŐTT TÖRZSÖKE FÁMNAK”, a SZÁRAZ GYÖRGYHÖZ, az AVANTGÁRD, az [EXTÁZIS], a [NÉPI SZÜRREALIZMUS], a CSÉ, a SZERB ANTAL (TÉVÉ), a MEGBOCSÁTÁS, a SZERELEM, NEMISÉG. A második csoportba személyes jellegű írások tartoznak: életrajzi feljegyzések, műhelyvallomások: az 58. AUGUSZTUS, SZIGLIGET, a KŐ ÉS HIÚSÁG, a KUDARC, SIKER, A SZERELEMRŐL, a [BESZÁMOLÓ EGY MESZKALIN-KÍSÉRLETRŐL], a MEGJEGYZÉSEK, az EGY KRITIKÁRA. A [PORGESZ BORBÁLA] és a PORGESZ JUCI átmenetet képeznek a két csoport között. Az is látható, hogy ugyanazt a kérdést – például a szerelmet – általánosabban és személyesebb vetületben is megvizsgálta (SZERELEM, NEMISÉG, A SZERELEMRŐL), és ugyanazt a problémát élete különböző szakaszaiban is újra és újra elővette, pontosabban egész életén át viaskodott vele: az 1958-ban keltezett KŐ ÉS HIÚSÁG és az 1986-os KUDARC, SIKER ugyanarról szól. A meszkalin-kísérletről írt beszámoló már-már műhelyvallomásként is felfogható: a költői tudatműködés, az ihlet természetrajza érdekli, amikor megfigyeli önmagát. Ugyanezt vizsgálja a rövid [EXTÁZIS] című feljegyzés tárgyyszerűbb kívülállással. Természetesen nem lehet messzemenő következtetéseket levonni a hagyatékból esetlegesen előkerült írásokból, de az iménti megfelelések mégiscsak jelzik, hogy bennük is érvényesül a Nemes Nagy Ágnes egész életművét jellemző integráns gondolkodásmód.

* Kötetben: Nemes Nagy Ágnes: AZ ÉLŐK MÉRTANA. Osiris, 2004. I. kötet, 47–54. o.

Az írások között akad pár soros feljegyzés és szigorú érvelés mentén előrehaladó, kidolgozott esszé. A legkorábbi 1958-ban, a legkésőbbi 1991-ben született. Az írások egy részét keletkezése évének pontos vagy hozzávetőleges meghatározásához. Több írást azonban nem sikerült datálni. Nemes Nagy Ágnes az írásait többnyire ellátta címmel, ahol mégsem, szögletes zárójelben szerkesztői címet adtam. Nemes Nagy Ágnes kézzel írta műveit, többnyire számozott A4-es lapokra, amelyeknek mindkét oldalát használta. A most megjelenő írások közül csupán a [BESZÁMOLÓ EGY MESZKALIN-KÍSÉRLETRŐL] és az EGY KRITIKÁRA maradt fenn gépiratban. A sajtó alá rendezés során arra törekedtem, hogy a lehető legkevesebbet változtassak a szövegen. Néhány elmaradt írásjelet (vesszőt) kivettem, ha hiányuk értelemzavaró volt. A SZERB ANTAL (TÉVÉ) című írásban, amely vázlatosabb a többinél, egy hiányzó tárgyragot és egy nyilvánvalóan kifejejtett „hozzá” személyragos határozószót szögletes zárójelben betoldottam a szövegbe. Bizonyos csekély mértékű egységesítést végrehajtottam: egységesítettem, ha például egy szövegen belül váltakozott a századok római és arab számokkal történő jelölése. Hasonlóképpen egységesítettem a hivatkozott címek jelölését, amelyek a kéziratban hol idézőjelben, hol aláhúzva szerepelnek. Nemes Nagy Ágnes az egyszerűség, gyorsabb írás kedvéért olykor számjegyekkel jelölt olyan mennyiségeket, amelyeket szépirodalmi szövegben betűvel szokás írni, olykor azonban, ugyanabban az írásban betűvel írta. Ilyen esetben a betűvel történő írásmód mellett döntöttem, de ahol hangsúlyos volt a számszerűség, meghagytam a számokat. Az ugyancsak a gyorsabb írás kedvéért használt rövidítéseket feloldottam. Nemes Nagy helyenként, de nem mindig, a „hogy” kötőszót „h.”-nak, az „irodalmi” szót „ir-i”-nek vagy „ir.-i”-nek, a „zsidókérdés” szót „zs”-nek rövidítette, ezeket tehát teljes alakban kiírtam. Az egységesítés és feloldás célja az volt, hogy a rendezettebb megjelenésű szöveg könnyebbé tegye a folyamatos olvasást. A kéziratok tökéletesen szöveghez reprodukálása egy kritikai kiadás feladata lesz majd.

Az írásokat Kerek Vera bocsátotta rendelkezésemre, aki Nemes Nagy Ágnes hagyatékának rendezése közben talált rájuk. A *Holmi* két részletben közli az anyagot. Első alkalommal a nagyobb formátumú, átfogóbb kérdésekkel foglalkozó írások jelennek meg; a folyóirat következő számában pedig a személyesebb és vázlatosabb feljegyzések.

NEMES NAGY ÁGNES HAGYATÉKÁBÓL (I)

Közzéteszi Ferencz Győző

A népiek

Voltaképpen nagyon érdekes a magyar „népi front”, népi írók történelmi, irodalmi históriája. Érdekes és majdnem hihetetlen. Ezek az emberek, akik a 30-as években bátrak voltak és tisztességesek, akik olyan sokat tettek a magyar parasztság lehetetlen helyzetének feltárásáért, köztudatba emeléséért, akik szembeszálltak az akkori hatalommal a társadalmi és szellemi változásért, szinte kivétel nélkül bezupáltak a ráko-